

ВІДГУК

на докторську дисертацію Мулярчука Євгена Івановича

“Покликання як філософсько- етичний феномен”

зі спеціальності 09.00.07 – етика

Захист докторської дисертації зі спеціальності етика видається непересічною подією в академічному середовищі теперішнього часу. І справа не тільки у тому, що дисертацій з етики захищається небагато. Можливо їх і захищається небагато тому, що етика досить повільно повертається на свої “природнофілософські” кола. Адже етична проблематика у радянські часи, як власне і вся філософія, була заручницею ідеологічного протистояння у біполярному світі і жорстко підпорядковувалась критеріям класового розуміння моралі. Тому сьогодні вона набирає обертів швидше за рахунок звичних донорських вливань на основі дослідження моралі в контексті історико - філософської проблематики чи теоретико-прикладного доробку західних філософсько-етичних теорій та концепцій, ніж торує свій національний шлях, якщо філософія взагалі піддається будь-якій національній кваліфікації. Щоб бути послідовним відзначимо ще одне джерело її теперішнього живлення. Воно, на нашу думку, іноді у досить прозорому, а іноді прихованому зв'язку з нещодавною спадщиною радянської доби, коли справжні дослідження стану розвитку моральної сфери у такому своєрідному часово-просторовому континнумі як Радянський Союз значною мірою брала на себе універсальна тематика формування особистості комуністичного типу, яка органічно переливалася у численні праці з педагогіки і методики виховної роботи. Висловлені міркування цілком стосуються і поданого до захисту рукопису докторської дисертації Є.І Мулярчука “Покликання як філософсько етичний

феномен”. У обґрунтуванні актуальності йдеться “...про здійснення сенсу та істини в бутті кожної людини, узгодження індивідуальних цілей, моральних цінностей та спільного блага людей, а також про вивчення процесу формування цінностей та мотивації особистості у різних сферах діяльності. Але в першу чергу аналіз феномену покликання потребує з’ясування того, як людина осмислює цінності і мету власного буття і використання чинника покликання в суспільстві, зокрема в освіті, у вихованні..” Фактично йдеться саме про ті чинники і джерела, що як було вже зазначено, формували етичну тематику досліджень до недавнього часу. З позицій такого, назовемо його історично ретроспективного бачення, дисертація є безумовно актуальною. Адже завжди актуальним завданням соціогуманітрних дисциплін є теоретичне забезпечення перманентної мети суспільного розвитку - формування громадянина певного суспільства. Тут і світогляд і цінності і освіта і виховання. Але актуальність- це зв'язок минулого з теперішнім крізь призму масштабності та значущості світоглядних проблем, що порушуються чи розв'язуються, і у даному випадку, вони мають бути репрезентовані у дисертаційному дослідженні. Проте чи можна втілити взагалі визначені актуальними напрямки дослідження в сучасних соціально-історичних реаліях України? Адже заявлена ідеологія лібертаріанства яку зараз у явочному порядку змінюють на український центризм невідома і незрозуміла пересічному виборцю. При чому ані чіткої відповіді що саме означає дане сполучення і чи можна його вважати офіційним затвердженням ідеологічного курсу панівної політичної сили суспільства немає. Тобто, теперішні цілі та завдання суспільного розвитку не тільки багатовекторні, розпливчасті і непевні, але й не можуть як усвідомлений напрям соціально-економічного розвитку бути підведені під ясну чітко обґрунтовану та суспільно схвалену теоретико-ідеологічну базу. Але у природі, так само як і суспільному розвитку не буває розривів та лакун. Може бути лише тимчасова невизначеність яка відображує або перехідний стан суспільної свідомості або є його суттєвою характеристикою, тобто відображує функціональну призначеність даного суспільства. В будь-якому разі молодій особистості яка пов'язує своє

покликання з діяльністю у духовно-релігійній чи освітньо-педагогічній сфері досить важко сформулювати які саме чітко визначені суспільні цілі вона має досягати і пропагувати у своїй діяльності. Узагальнений у такий спосіб дослідницький дискурс стосовно українського суспільства є, як на наш погляд, чи не найбільш вагомим науковим доробком та актуальним ціннісним висновком даного дисертаційного дослідження.

Зрозуміло, що цим результати проведеного дослідження не можна обмежувати. Слід відзначити, що значна і позитивно оцінювана частина роботи автора дисертаційного дослідження Євгена Івановича Мулярчука базується саме на аналізові та послідовному розгляді історичного перебігу етапів та способів розуміння поняття “покликання” як у соціокультурному, релігійному та філософсько-етичному аспектах так і досить оригінальному та науково виваженому розгляді поняття покликання, узятому в аспекті переважно феноменологічного аналізу. Власне саме цей аспект, як одну з безсумнівних позитивних рис дисертації, теж варто відзначити з самого початку. Тим більше що саме його послідовне втілення було не тільки декларовано у визначених дослідником методологічних принципах побудови роботи, але й втілено на її сторінках, що становить неабиякий плюс та перевагу даної роботи відносно значної кількості дослідницького матеріалу в інших працях такого штибу, а до того ж свідчить про відповідний рівень авторського професіоналізму у виконанні задань щодо дослідження сформульованої теми. Але у цьому зв'язку слід визначити й проблему, яка впливає з означеної в контексті вищенаведеного розгляду обґрунування актуальності роботи. Автор поставив перед собою амбітну і досить вагому наукову мету що полягає у розкритті сутності та структури феномену покликання у досвіді людини. В чому ж полягає скажімо так небезпека актуалізації цієї тематики? Вона, як на наш розсуд, здається не досить проблематичною. Щоб створити та провести дослідження йому необхідна відповідна рушійна сила, якою є внутрішня суперечність. Саме вона штовхає думку дослідника вперед і створює

траєкторію та смислову конструкцію тексту. Але справжня проблематичність дослідження непомітно опиняється по той бік розгляду. І не тільки в силу розглянутої вище безпроблемності вітчизняної “генеалогії моралі” вітленої в формах даного дослідження. Причина у самому підході до побудови і розгортання дослідження. Спробуємо висловити своє бачення на можливий шлях створення джерела саморуку теми спираючись на такий елемент рекомендованого у відгуку пункту як стан розробки теми. Якщо говорити про стан розробки поняття покликання, то тут безумовно автор є піонером осмислення цієї ідеї у вітчизняній філософсько-етичній думці. Достаньо наукоємним є й список авторів та праць де тим чи іншим чином розглядалось поняття покликання та смислові сполучення, які його включають. Але чи достаньо знайти маловживане, не затерте слово, щоб побудувати на ньому всю роботу? Можливо поняття “покликання” тому й не було предметом уваги дослідників до терішнього часу, що воно носить не стільки самодостаній скільки інструментально-допоміжний характер. Адже як слово “покликання” є універсально придатним для будь-якого застосування. Коли ж йдеться про відповідь на запитання “покликання до чого”, то відповідним чином потрібно уникнути незручних або взагалі неприпустимих для обраного підходу дискурсивних напрямків, що підштовхують розглянути у якості покликання всі можливі варіанти діяльності людини і обмежитись лояльними згадуваннями про покликання до праці, до творчості, до служіння певній справі в суспільстві, релігійне покликання людини та інші його вияви. (с.54) Зрозуміло, що оці “інші вияви” це той випадок коли диявол ховається у деталях. Врешті зрозумілим стає і вибір для матеріалу аналізу освітньо-педагогічної і духовно-виховної чи то релігійної діяльності, бо вони є найбільш придатними для тих вже майже запрограмованих висновків, що будуть чи мають бути досягнутими в результаті. Щоб було зрозуміло про який стан розробки проблеми могло б йтися, якщо б тема покликання стала рушійною силою дослідження проведемо деякі паралелі з працею що була нещодавно захищена Іриною Масліковою в Київському Національному університеті імені Тараса Шевченка на тему

“ Спільне благо в контексті інституціалізації соціальних практик : етико-філософський аналіз”. (Київ 2019). В обох випадках йдеться про етичну проблематику. В обох випадках ключовими поняттями розгляду є поняття блага, цінності і добра. В обох випадках йдеться про прошук такої суспільної організації, які найбільшим чином будуть сприяти досягненню етично правильного життя. Але звернемо увагу на деякі розбіжності у постановці та розгляді теми. В дисертації Євгена Мулярчука запропоновано розуміти під покликанням смислове ціле, яке об'єднує особисті бажання, здібності, діяльність для їх реалізації та оцінку досягнених результатів відповідно до розуміння людиною особистісного, суспільного або духовного блага, на яке вони спрямовані. І далі йде спроба конкретизації а точніше продовження шляху абстрактивізації ідеї покликання, яка повністю приречена бути заручницею відірваних від реалій життя уявлень про добро окремої особистості. А саме: “Покликання людини – це її спосіб творити добро, використовуючи ті можливості, які дані у її кінцевому існуванні. Добро безумовне за своїм сенсом, за інтенцією, попри відносні та недосконалі уявлення людей про нього. (с.214-217.) Нагадаємо, що ще з 1903 року (у російському перекладі з 1984 р.) відома така звана натуралістична помилка сформульована Дж.Муром у праці “Принципи етики”. Вона полягає у невідомості понять, яке визначається і яким визначають добро. Дослідник звертає увагу, що добро є неприродним, оскільки воно не підлягає емпіричній фіксації та опису. Крім того Мур відзначає, що ототожнення добра з тією чи іншою “природною” властивістю не є коректним. Зрозуміло звідки випливає подібна помилка. Адже врешті решт як стверджує автор, аналіз покликання показує, що у переліку чеснот його носія варто виокремити готовність людини визнавати вище від себе, її жертвовність, бажання служити добру, спрямованість до істини” (с 214), у той час як вихідними умовами формування покликання є природно-онтологічні характеристики людської істоти, а саме бажання і здібності.(с. 28) Невипадково що в річищі цієї логіки найбільшим прихисток та розв'язання всіх можливих колізій на цьому шляху втілення добра є посилення на “вище благо”.

Воно є лейтмотивом викладу у підрозділах 3.3.4, 4.4.1; 4.4.2. Але саме виходячи з наведеної моделі натуралістичної помилки слід враховувати небезпеку використання абсолютизованого поняття добра так само як і апелювання до вищого блага. Адже за тієї ж логікою та у відповідності з синтаксисом можна побудувати наступний ланцюжок: бажання (добра) - відчуття покликання “творити добро”- впевненість, що відповідаєш власному покликанню- створення смислової моделі діяльності яка буде відповідати особистісному уявленню про досягнення “вищого блага”- знаходження відповідного предмету для втілення власного покликання. Зрозуміло що у такому випадку не потрібно шукати інших терен для втілення покликання ніж релігійна і педагогічна діяльність, і, що насправді важливіше, не можна знайти, Адже решта видів діяльності, які фактично створюють суперечливу і насправді чи не тупикову історію просування людства до досягнення “вищого блага” не можуть бути проаналізовані за означеним критерієм покликання як загальним для всіх цих видів. Адже прикладами особистісного викривленого його розуміння і прикладами, коли саме суспільство є враженим хворобами суспільної свідомості, особливо рясніє 20 і вже 21 століття.

Натомість згадана альтернативна робота наполягає на необхідності концепту блага для визначення гідних цілей діяльності, а також оцінювання як цілей і самої діяльності, так і її результатів з метою схвалення чи засудження, або вибору кращої альтернативи. Таким чином ситуація розглядається майже протилежно: не поклик до добра визначає покликання і служіння “вищому благу”, а суспільний примус до нього як безальтернативна і розгалужена система правил соціального співжиття, у якій гідне місце посідає і педагогічна і місіонерсько- просвітницька релігійна діяльність. Фактично це транспозиція того ж ідеологічного концепту виховання і освіти, який має лежати в основі функціонування певного суспільного організму хай і з ознаками національного забарвлення але з пріоритетом ідеї спільного блага. І вони, тобто ці концепти, відповідним чином розглядаються в соціальних домовленостях, в системі

суспільних запобіжників та інституційних практик. І нажаль відсутні, як зазначалось на початку, в усвідомленні та практиках побудови українського суспільства.

Зрозуміло, що можна скористатись начебто дозволеною лазівкою і сказати, що розгляд означеної суперечності не входив у предмет авторського дослідження. Але тоді виникає цілком природне запитання: чи стан розробки проблеми не передбачає врахування колізій що впливають з глибинного формулювання теми та її категоріального апарату чи ці “нестиковки” слід віднести до недосконалості підходів нашої загальної методології і зокрема певної безпорадності філософсько-етичної дослідницької діяльності. Тому що здається саме в цьому пункті слід згадати слова Вундта, що допоки твердо не встановлено походження, достеменність та границі пізнання, робота над метафізичними завданнями уподібнюється подорожі по морю без руля і вітрил, а обговорення етичної проблеми позбавлено надійної опори. Досить розлогий аналіз наведений вище є ще й тому необхідним, на наш погляд, бо становить, хоча і з використанням фальсифікаційного підходу за Карлом Попером, найсуттєвішу позицію оцінки вагомості та цінності даного дослідження як наочну демонстрацію життєвої важливості та критичної значущості розгляду етичної проблематики для визначення шляхів суспільного розвитку та визначення особистісних світоглядних орієнтирів.

Стосовно змісту самої роботи то у першому з чотирьох розділів праці представлено обґрунтування ідеї покликання у сучасному світі, окреслено теоретичні та прикладні аспекти, які планується дослідити та висвітлити у роботі та зроблено акцент на методологічному забезпеченні дослідження. Зокрема, формулюючи головне спрямування дисертації автор зазначає що ”ми розглядаємо покликання людини в етичному вимірі досягнення блага та цінності співіснування з іншими людьми”. (с.56) До цього формулювання необхідно

буде повернутися в подалі, але зазначимо наразі, що за такого підходу сама методологія розгляду проблеми залишається нез'ясовною. Власне це відбувається тому що допоки що не розкритою є й сама проблематичність теми. Не прояснює питання і подальше зауваження, “відповідно, покликання у нашому дослідженні вивчається як досвід, тобто як “процес, у якому утворюється й артикулюється сенс”. Дане посилання згідно покажчику відноситься до роботи В.Кебуладзе “Феноменологія досвіду” і є цілком слушним швидше за все в контексті самої роботи В.Кебуладзе. Але це не є визначенням методології конкретного дослідження. Адже досвід взагалі у якому утворюється та артикулюється сенс є настільки широким узагальненням, що дане положення можна віднести, і воно буде справедливим, до будь якої категорії філософії і етики- наприклад обов'язок чи відповідальність чи цілепокладення. Таким чином дане положення не є аргументом чи твердженням з якого можна зробити однозначні для перевірки висновки, по -перше, по -друге, воно є посиланням, отже не представляє позицію авторської методології. Пряме посилання на використання методології герменевтичної феноменології, яке досліджує і феномен покликання через розуміння людського досвіду , “ спрямовує враховувати й інтерпретувати особливості індивідуальної мови та пояснень людьми їх спонук, уподобань практик чи цінностей -тих переживань які не підлягають вимірюванню та кількісному узагальненню (с 57)” є на наш погляд, певним перебільшенням. Адже наведене як приклад соціологічне дослідження має довести саме вимірювані та кількісні узагальнення досліджуваного феномену. Власне, одразу зрозуміло, що зробити це на суворій науковій основі неможливо саме користуючись заявленою методологією, бо вона для цього не пристосована, тому залишається виходити з авторських переконань на цей рахунок. До того ж заявлений як важливий такий елемент методології як наприклад інтерпретація особливостей індивідуальної мови був застосований на абстрактно теоретичному матеріалі літературно-філософських джерел у розділах 3.2.1, 3.2.2 та 3.2.3. і певною мірою є вторинною інтерпретацією вже побудованих смислових моделей інших авторів. Щодо

інтерпретацій учасників соціологічного опитування то зрозуміло, що тут такої методології не могло бути застосовано, оскільки соціологічне опитування крім вимоги валідності по чисельності вибірки, наявності альтернативних соціальних груп представлених в опитуванні, складенні професійного опитувальника, приховування там запитань на предмет виявлення та реалізації установки на позитивну та очікувану інтерв'юером відповідь. Потребує ще й оволодіння методиками їх обробки, що власне було вже не так важливо в силу порушення попередніх умов його проведення. Зрозуміло, що в силу зазначеного не має сенсу здійснювати феноменологічний аналіз мови респондентів, оскільки очікуваний і прийнятний для висновку результат вже міститься у їх прямих відповідях. У другому розділі на основі досить детального розгляду іудео-християнської та античної традиції, протестантської етики та спекуляризованих уявлень у ретроспективному соціо-філософському та релігійному контексті зокрема аналізується ідея покликання в історії людської думки. В Розділі 3 спираючись на теоретико - понятійний доробок етики екзистенціалізму (С. Керкегор, М.Хайдеггер) та використовуючи методологічно- парадигмальний проект постаті Іншого у працях Е. Левінаса дисертант здійснює феноменологічний аналіз досвіду покликання, який концептуалізується у підходах екзистенційної етики та етики відповідальності, а також тематизується у річищі окресленого автором феноменального поля покликання у таких рубриках як поклик і відповідь, вербальний і невербальний досвід покликання, феномен поклику та інші спонуки. У даному розділі розглянуто також чесноти та моральні колізії покликання людини працях В.Франкла, а також концептуальних положень та окремих моральних сентенцій видатного українського етика В.Малахова. Соціокультурним ядром роботи є розгляд покликання як певного феномену особистісного духовного життя, що визначається усвідомленою потребою діяльності в освітньо-виховній сфері чи на ниві релігійного служіння. (Розділ 4) Цьому слугує спроба автора підкріпити вибудовану в межах логіки розгортання роботи модель діяльності за покликанням узагальненим визначенням цього поняття та результатами

міжкультурного соціологічного дослідження на матеріалі опитування студентів українських та американських вишів педагогічного спрямування.

Зазначений аналіз розгортається на тлі допитливого прагнення автора зібрати у єдине цілісне категоріальне визначення різноаспектні феноменальні прояви поняття покликання, супроводжуючи даний підхід не менш послідовним розглядом похідних і сполучних покликанням понять- поклик, призначення тощо. Визначені тематичні напрямки роботи дозволяють зрозуміти загальний суспільно-історичний та соціально-філософський контекст, у якому має виникнути бачення рушійної проблеми дослідження та авторських підходів до її вирішення. Однак саме наведені положення і визначають неоднозначність бачення цих позицій.

Таким чином, саме враховуючи комплексний характер здійсненої спроби розгляду поняття «покликання» та його кваліфіковану розробку у цілому робота заслуговує на позитивну оцінку і становить безумовну наукову цінність. Тривалий час і в царині етики також, побутувало дещо архаїчне уявлення про лінійний характер гносеологічного руху, згідно з яким кожна з наступних праць розглядається певним кроком до здобуття завершеної і остаточної істини. Дана праця є свідченням просування по шляху розуміння гілястої структури пізнання. Тому позитивними результатами наукового доробку стають висновки певним чином верифіковані з урахуванням перевірки чи критичного розгляду тих базових положень, які у подальшому слугували в самій роботі для побудови її структури та смислового і змістовного наповнення. Зокрема це позиції стосовно розгляду актуальності заявленої теми, основного протиріччя як рушійної сили дослідження, використання обраної методології та результатів проведеного соціологічного опитування та їх тлумачення. Враховуючи зазначене, а також процесуальність як спосіб існування істини, обговорення саме цих позицій, могло б стати дійсно плідним прикладом нових підходів у проведенні процедури захисту, зокрема і даної дисертації.

Водночас не зайвим видається висловити декілька міркувань відповіді на які, не змінюючи в цілому позитивну оцінку дисертаційного дослідження, можуть слугувати проясненню позиції автора та більш точному розумінню окремих положень роботи.

Перше, чи можна стисло визначити головний принцип чи ідею того, як уявляється механізм трансформації бажання тобто загальної вітальної властивості організму базованої на інстинктах та еволюційному шляху цілісного забезпечення існування людської істоти в ідею покликання служіння спільному благу як не обумовлену вихідними посилками самого базового поняття, що його утворює? І як ця ідея співвідноситься з таким історико-культурним чи то філософсько-психологічним поняттям як одержимість.

Друге, в роботі досліджується певний зв'язок з онтологічною та етичною скаладовою бажання. Саме бажання як онтологічна категорія кладеться в основу кінцевого визначення категорії покликання як його системостворюючий елемент. Поняття бажання дійсно є фундаментальним і це виявляється у його генезі і значенні від давньоіндійської філософії до психоаналізу і сучасних постмодерних застосувань. Як можна було б зспираючись на методлогічну базу дослідження або користуючись прийнятними для даного випадку обґрунтуваннями, зрозуміти бажання як необхідність задоволення природних потреб та усвідомлення цих потреб як природних і припущенням щодо його досить неприродної трансформації, яка вимагає від індивіда діяти, якщо виходити з дискурсу покликання у тексті, зрозуміти і задовольняти його досить неприродним чином, а саме діяти в умовах обмеженої інформації, всупереч застереженням здорового глузду, йти на ризик і приносити жертви. Навіщо взагалі це робити якщо покликання полягає у тому щоб служити спільному благу. Адже служіння само по собі має бути визнано загальноприйнятною і

схваленою ціллю і цінністю. Бо якщо припустити протилежне, тоді прийдеться визнати що спільне благо окрема особистість може розуміти неповно чи обмежено. І хто гарантує що це розуміння вірне, чи навпаки?

Третє, досить гіпотетичне але важливе і насправді актуальне і науково вмотивоване. Для соціологічного опитування було взято невеликі категорії респондентів українських та американських освітньо-педагогічних та духовних закладів що мають заздалегідь визначену спільну характеристику світоглядної парадигми спрямованої на досягнення спільного блага. Що і як потрібно змінити у наведеному як універсальне та узгальнене визначення покликання у якості остаточного висновку дисертаційного дослідження як що б подібне опитування було проведено в сучасних умовах у освітніх закладів окупованих територій або навіть у самих вишах або духовних освітніх інституціях Російської Федерації . І якщо Ви припускаєте, що отримані результати різнилися б з отриманими в проведеному дослідженні, то у чому вони б проявилися і в чому була б причина цих розбіжностей. Тобто, чи не потрібно було б тоді змінювати остаточну формулу розуміння покликання в залежності від умов та соціоісторичного моменту його проведення?

Водночас висловлені зауваження та міркування не впливають на загальну позитивну оцінку поданої до захисту праці. Дисертація Мулярчука Євгена Івановича "Покликання як філософсько-етичний феномен" є самостійним завершеним комплексним і актуальним дослідженням важливої та складної теми, написаним на ґрунтовній джерельній основі. Результати дослідження у сукупності вирішують важливу наукову проблему комплексного дослідження поняття покликання як проблему етичної теорії так соціальних практик, у яких в межах застосованого герменевтичного аналізу, прикладних досліджень та історико-філософського екскурсу і ґрунтового аналізу етико-філософської джерельної бази всебічно розроблено ідею розгляду та втілення досвіду

покликання, яку підкріплено матеріалами соціологічного дослідження та методиками глибинного опитування. Висновки, сформульовані у дисертації, є новими для вітчизняної етичної науки, аргументовані і достовірні, викладені у авторефераті автора та в опублікованих ним працях. Дисертація оформлена у відповідності з встановленими вимогами. Зазначене вище дає підстави вважати, що дисертація Мулярчука Є.І. «Покликання як філософсько-етичний феномен» за спеціальністю 09.00.07 – етика та автореферат відповідають вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року №587 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ 65 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), та її автор Мулярчук Євген Іванович заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.07 – етика.

Офіційний опонент, доктор філософських наук, професор,
професор кафедри культурології та інформаційних
комунікацій Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв

В. Сіверс

Дізнає професора Сіверса В.А.

уценити

Рева Т.С.

09.09.2020

